

Research Paper

The doctrines of sustainable development in the documents of United Nations conferences

Bijan Naderipour¹, Seyed Ghasem Zamani^{*2}, Hossein Sharifi Tarazkohi³, Ahad Bagharzadeh⁴

1 PhD student, Department of Public International Law, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2 Professor of Public and International Law Department, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran.

3 Professor, Department of Public and International Law, Faculty of Law, Theology and Political Sciences, Science and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

4 Associate Professor, Department of Law, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Keywords

Sustainable development, dimensions of sustainable development, goals of sustainable development, executive agendas of sustainable development, United Nations conference documents

ABSTRACT

The concept of sustainable development was explained against the indiscriminate use of natural resources, and in the definition, it is said to be a development that guarantees the fulfillment of the needs of the present generation without jeopardizing the abilities of the future generation to fulfill their needs. But during semantic evolution, sustainable development in economic, social and environmental protection dimensions has covered a wider scope. What is clear in the documents of the United Nations conferences on environment and development is the important and extended origin of sustainable development, its goals and objectives and its implementation strategies. In these documents, how to achieve the goals and objectives of sustainable development in coherent forms in the form of cooperation between countries and the governments have been crystallized and the agendas of the United Nations conferences have determined and drawn the executive solutions to advance the ideals and goals. In the documents of the United Nations Conferences, the change in the ideals and goals of sustainable development is visible, as effective variables such as the acceptance of the position of interstate negotiations in determining goals, the necessity of universality of goals and a balanced approach to the three dimensions of sustainable development have been included in the compilation of the document. In this document, the implementation methods of the ideals and goals and strategies for the realization of sustainable development in the form of the national responsibility of the governments that are in harmony with their international obligations through the enabling international environment in fields such as global trade, financial and monetary systems and access to Knowledge and technology are supported.

*Corresponding Author.

Email Adresses: drghzamani@gmail.com.

Naderipour, B., Zamani, S. G., Sharifi Tarazkohi, H. and Bagharzadeh, A. (2025). The doctrines of sustainable development in the documents of United Nations conferences. *Human Ecology*, 3(9), 725-732.

Doi: <https://doi.org/10.22034/el.2025.502432.1054>

آموزه‌های توسعه پایدار در اسناد کنفرانس‌های ملل متحد

بیژن نادری پور^۱، سید قاسم زمانی*^۲، حسین شریفی طراز کوهی^۳، احد باقرزاده^۴

۱ دانشجوی دکتری گروه حقوق بین الملل عمومی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲ استاد گروه حقوق عمومی و بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

۳ استاد گروه حقوق عمومی و بین الملل، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۴ دانشیار گروه حقوق، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

واژگان کلیدی

توسعه پایدار، ابعاد
توسعه پایدار، آرمان‌های
توسعه پایدار،
دستور کارهای اجرایی
توسعه پایدار،
اسناد کنفرانس‌های ملل
متحد

چکیده

مفهوم توسعه پایدار در برابر استفاده بی‌رویه از منابع طبیعی تبیین گردید و در بیان تعریف، به توسعه‌ای گفته می‌شود که متضمن برآورده شدن نیازهای نسل حاضر بدون به خطر انداختن توانایی‌های نسل آینده به منظور برآوردن نیازهای آنان است. لیکن در سیر تطور معنایی، توسعه پایدار در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و حمایت از محیط زیست دامنه وسیع‌تری را در بر گرفته است. آنچه در اسناد کنفرانس‌های ملل متحد درباره محیط زیست و توسعه مشخص می‌باشد خاستگاه مهم و بسط یافته توسعه پایدار، آرمان‌ها و اهداف و راهبردهای اجرایی آن است. در این اسناد چگونگی تحقق آرمان‌ها و اهداف توسعه پایدار در اشکال منسجمی در قالب همکاری کشورها و دولت‌ها تبلور یافته و دستور کارهای کنفرانس‌های ملل متحد راه کارهای اجرایی پیشبرد آرمان‌ها و اهداف را معین و ترسیم نموده‌اند. در اسناد کنفرانس‌های ملل متحد، تحول در آرمان‌ها و اهداف توسعه پایدار نمایان است بگونه‌ای که متغیرهای موثر از جمله پذیرش جایگاه مذاکرات بین‌الدولی در تعیین اهداف، لزوم جهان شمولی اهداف و رویکرد متوازن به ابعاد سه گانه توسعه پایدار در تدوین سند لحاظ شده است. در این سند روش‌های اجرایی آرمان‌ها و اهداف و راهبردهای تحقق توسعه پایدار در قالب مسئولیت ملی دولت‌ها که با تعهدات بین‌المللی آنان هماهنگ باشد به واسطه محیط بین‌المللی توانمندکننده در زمینه‌هایی همچون تجارت جهانی، سیستم‌های مالی و پولی و دسترسی به دانش و فن آوری مورد حمایت قرار گرفته است.

۱. مقدمه

پیرو تحولات نظام بین الملل پس از جنگ جهانی دوم، شاهد تاسیس نهادها و سازمان های بین المللی نوین و به خصوص سازمان ملل متحد هستیم. (کاسسه، ۱۳۹۱). از این حیث مباحث بسیار متنوعی موضوع حقوق بین الملل قرار گرفته است. بطور خاص علاوه بر اندیشه های مبتنی بر توسعه (تاموشات، ۱۳۹۱). در یک قرائت جدید از توسعه، مفهوم توسعه پایدار در ادبیات حقوق بین الملل و عرصه ملل متحد وارد و شناسایی شده است (شریفی، ۱۳۹۲). آنچه باعث پیدایی مفهوم توسعه پایدار شد علیرغم اجرای برنامه های توسعه که موجب ارتقاء و بهبود سطح و شرایط زندگی و افزایش چشمگیر درآمد کشورها گردید وجود بیش از یک میلیارد نفر فقیر در جهان است که به منابع، آموزش، بهداشت که برای بهبود وضع زندگی ضروری است دسترسی ندارند و نیز دیدگاه فن محورانه به جهان که موجب استفاده بی رویه از منابع طبیعی و مصرف بی حد و حصر منابع و به ویژه منابع تجدیدناپذیر گردیده و عدم تعادل اکوسیستم ها را به همراه آورده است. در این راستا اولین کوشش برای فهم توسعه پایدار ناشی از نگرانی های تعدادی از متفکرین بود که معتقد بودند انسان در حال نابودی محیط زیست خود است. محیطی که از لحاظ تاریخی در آن زندگی کرده و به لحاظ بیولوژیک به آن وابسته است. این تحول در نگرش در اواخر دهه ۱۹۶۰ رخ داد و مشخصه آن بحث در مورد کیفیت محیط زیست در برابر رشد اقتصادی بود. بر همین اساس هیاتی از کارشناسان توسعه و محیط زیست در ژوئن ۱۹۷۱ در سویس گردهم آمده و مساله حمایت و بهبود محیط زیست را به عنوان نیاز فوری کشورهای در حال توسعه مورد توجه قرار دادند. توصیه های این هیات که معروف به توصیه اجلاس فونکس بود در مجموعه ای از سمینارهای منطقه ای که به همین نام برگزار شد مورد بحث قرار گرفت. (زاهدی، ۱۳۹۳). لیکن ترویج و گسترش این مفهوم بین المللی به برگزاری کنفرانس استکهلم (۱۹۷۲) باز می گردد. چراکه کنفرانس استکهلم اولین تجمع بین المللی برای بحث در خصوص پایداری در سطح بین المللی بود. (نجفی و زاهدی، ۱۳۸۵). در سال ۱۹۸۷ کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه سندی تاثیر گذار به نام " آینده مشترک ما " ارائه نمود. این گزارش خواستار توسعه پایدار به عنوان مبنای هر فعالیت اقتصادی - انسانی باتمركز بر نگرانی جدی نسبت به محیط زیست و پیوند آن با تلاش برای بالا بردن سطح زندگی فقرا در جهان بود. به این ترتیب توجه به توسعه پایدار از دهه هشتاد میلادی به این سو به یکی از دغدغه های اصلی جامعه بین المللی مبدل گشته و در کانون توجهات سازمان ملل متحد قرار گرفته است. (شهبازی، ۱۳۸۹). در سال ۱۹۸۸ مجمع عمومی سازمان ملل متحد قطعنامه ای صادر کرد و خواستار تشکیل کنفرانسی در مقر سازمان ملل متحد در خصوص محیط زیست و توسعه گردید. (گلزار، ۱۳۹۵). از این رهگذر تاکنون کنفرانس های بین المللی بسیاری توسط ملل متحد در خصوص توسعه پایدار و سازوکارهای اجرایی آن برگزار گردیده بطوریکه ماحصل این کنفرانس ها و اجلاس ها، اعلامیه ها و اسنادی است که نه تنها بر بسط مفهوم توسعه پایدار تاکید داشته بلکه تبیین کننده آرمان ها و اهدافی است که اهمیت توجه جامعه جهانی را به اجرای هر چه بیشتر توسعه پایدار مورد تاکید قرار داده است. لذا در این مقاله سعی شده است در ابتداء به مفاهیم بنیادی توسعه پایدار و ابعاد آن پرداخته شود و سپس ضمن ترسیم مهم ترین کنفرانس های ملل متحد درباره توسعه پایدار، به این سوال پاسخ داده شود که اسناد و اعلامیه های این کنفرانس ها تا چه اندازه مبین گسترش مفهوم توسعه پایدار و راهکارهای اجرایی تحقق آرمان ها و اهداف میان ملل متحد است.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مفهوم توسعه پایدار

توسعه پایدار به لحاظ اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی قابل تعریف است. مطابق با رویکرد زیست محیطی، پایداری عبارت است از عدم کاهش کیفیت محیط زیست در بلند مدت و مطابق با رویکرد اقتصادی عبارت است از عدم کاهش رفاه فردی در بلندمدت. بعد اجتماعی توسعه پایدار نیز به رابطه انسان، تعالی افراد، بهبود دسترسی به سلامت و بهداشت و خدمات آموزشی و برابری مربوط می گردد. (سلیمی، ۱۳۹۱). اما متداول ترین تعریف از توسعه پایدار تعریفی است که کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه ارائه نموده است: " توسعه ای که فراهم کننده نیازهای نسل امروز، بدون به مخاطره انداختن توانایی نسل آینده برای تامین نیازهای خود باشد ". (سلامی، ۱۳۷۶). این تعریف به موجب قطعنامه ۴۲/۱۸۷ از سوی مجمع عمومی ملل متحد مورد پذیرش قرار گرفته است. (میرعباسی، ۱۳۹۵). در تعریف دیگری که توسط انجمن حقوق بین الملل ارائه گردیده توسعه پایدار عبارت است از حق همه موجودات بشری به استانداردهای کافی زندگی بر مبنای مشارکت فعال، واقعی و آزادانه در فرآیند توسعه و در تقسیم عادلانه منافع ناشی از آن. همچنین موسسه بین المللی توسعه پایدار، توسعه پایدار را به عنوان رفاه زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی برای امروز و فردا توصیف کرده است. کنوانسیون همکاری در حمایت و توسعه پایدار از محیط زیست دریایی و ساحل شمال شرقی اقیانوس آرام نیز توسعه پایدار را اینگونه بیان داشته است: توسعه پایدار عبارت است از فرآیند تغییر تدریجی در کیفیت زندگی انسان ها. این مفهوم با استفاده از ابزارهای رشد اقتصادی بر مبنای برابری اجتماعی و تحول شیوه های تولید و الگوهای مصرف همراه با ایجاد پایداری در توازن اکولوژیکی و نظام حمایت از زندگی، انسان را در مرکز و موضوع توسعه قرار می دهد. این فرآیند متضمن رعایت گوناگونی فرهنگی، عرفی، محلی، ملی و منطقه ای و مشارکت عمومی کامل و همزیستی مسالمت آمیز و همراه با

طبیعت است بدون آنکه به کیفیت زندگی نسل های آینده لطمه وارد آید. بطور کلی توسعه پایدار توسعه ای است که علاوه بر توسعه و تعالی زندگی نسل حاضر به حمایت از نسل های آتی نیز توجه دارد و بر اساس آن، شرایط انسانی و وضعیت محیطی و اکوسیستمی بطور هم زمان مورد توجه قرار می گیرد. این نوع از توسعه بر فلسفه پایداری مبتنا دارد، پایداری به توانایی سیستم برای کارکرد در آینده نامحدود اطلاق می شود و وضعیتی است که در آن مطلوبیت و امکانات موجود در طول زمان کاهش نمی یابد و منابعی که سیستم برای انجام فعالیت های خود به آن وابسته است رو به ضعف نمی گذارد. در واقع توجه دادن سیاست گذاران به نوعی از برنامه ریزی توسعه ای که از نظر استفاده از منابع طبیعی، نیروی انسانی، منابع مالی و سایر منابع، بهینه بوده و تداوم توسعه را تضمین کند، به گونه ای که حقوق نسل های آینده هم حفظ شود. (گلزار، ۱۳۹۶). بنابراین پایداری سیستم وابسته به قابلیت سیستم برای سازگاری و انطباق، تغییر و تحول و پاسخگویی به محیط است و از آنجا که محیط به نوبه خود همواره در حال تغییر است، فرآیند سازگاری و انطباق سیستم باید یک فرآیند پویا و حساس باشد. از این منظر شاید بتوان گفت که پایداری نوعی عدالت توزیعی است: تقسیم عادلانه فرصت های توسعه بین نسل های کنونی و آینده از یک سو و همه شمول بودن از سوی دیگر. همه شمول بودن به معنای حمایت و توجه به همه حقوق انسانی اعم از حقوق سیاسی، حقوق اقتصادی، حقوق اجتماعی و غیره در تمام سطوح جامعه است که مجموعه این ها اساس توسعه پایدار را تشکیل می دهد. (زاهدی، ۱۳۹۳).

۳. اسناد کنفرانس های ملل متحد: تبیین آرمان ها ، اهداف توسعه پایدار

۳-۱ اجلاس سران زمین (ریو ۱۹۹۲)

کنفرانس ملل متحد درباره محیط زیست و توسعه در سال ۱۹۹۲ که به اجلاس سران زمین نیز معروف است توسط سازمان ملل متحد در شهر ریودوژانیرو تشکیل گردید. (آقایی، ۱۳۸۲) موضوع اصلی اجلاس این بود که چگونه می توان ملاحظات زیست محیطی را با برنامه ریزی راجع به توسعه و تصمیم سازی اقتصادی جمع نمود. همچنین در این اجلاس شاهد نشست های بین المللی گوناگون در مورد توسعه پایدار و نیز تاسیس نهادهای بین المللی مسئول در این امر هستیم که نه تنها بر اهمیت و اجرای توسعه پایدار تاکید داشته بلکه وظایف ویژه ای را نیز عهده دار شده اند. (kların, 2018). از نتایج ویژه این کنفرانس سند اعلامیه ریو و سند دستور کار ۲۱ است که شامل یک برنامه کلی و گسترده درباب مسائل توسعه و محیط زیست می باشد. (Leuder, 2011). اعلامیه ریو مشتمل بر بیست و هفت اصل است که بیانگر برخی عناصر هنجاری این نوع از توسعه است از جمله اینکه هم بر حق حاکمه دولت ها برای بهره برداری از منابع طبیعی شان تاکید شده است و هم بر مسئولیت آن ها بر آسیب نرساندن به محیط زیست دیگر کشورها. در واقع اعلامیه ریو خاطرنشان می کند که کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه در ارتباط با توسعه پایدار مسئولیتی مشترک ولی متفاوت دارند و براین موضوع نیز تاکید دارد که دولت ها و مردم می باید با حسن نیت و با در نظر داشتن روحیه مشارکت در عملی ساختن اصول مندرج در اعلامیه به توسعه هرچه بیشتر حقوق بین الملل در زمینه توسعه پایدار با یکدیگر همکاری نمایند. (united nations, 1994). سند دستور کار ۲۱ طرح تفصیلی هشتصد صفحه ای اجرای توسعه پایدار و مکمل اعلامیه ریو به شمار می رود که مشتمل بر توصیه هایی درباره بخش های اقتصادی و غیر اقتصادی دولت ها است و شامل چهار بخش و یک مقدمه می باشد. عناوین چهار بخش این سند بدین شرح است: ابعاد اقتصادی و اجتماعی، حفظ و اداره منابع برای توسعه، تقویت نقش گروه های عمده و ابزارهای اجرایی. از جمله توصیه های دستور کار ۲۱ دو سازوکار عمده است: تشکیل صندوق زیست محیطی جهانی برای پشتیبانی از ابتکارهایی در امور زیست محیطی و تشکیل کمیسیونی از سوی ملل متحد برای پیشبرد توسعه پایدار در سطح بین المللی. (Galizzi, 2005) نتیجه این توصیه ها، ایجاد نهاد تسهیلات زیست محیطی جهانی توسط ملل متحد در قالب بانک جهانی*، یونپ** و یوان دی پی*** به عنوان نهادهای اجرایی آن و نیز تشکیل کمیسیون ملل متحد برای توسعه پایدار بود. این کمیسیون به صورت سالانه تشکیل جلسه می دهد و به بررسی اجرای دستور کار ۲۱ در سطوح ملی، منطقه ای و بین المللی می پردازد. این کمیسیون علیرغم چالش هایی که با آن روبرو گردیده توانسته است ضمن ایجاد رشد بسیاری از سیاست های توسعه پایدار، اسناد بسیاری را از نوع حقوق نرم تولید نماید. از جمله تلاش های کمیسیون توسعه پایدار ملل متحد تشکیل جلساتی به منظور مذاکره میان دولت ها با هدف رسیدن به مجموعه ای از متون حقوقی الزام آور در برخی از ابعاد توسعه پایدار بوده است. (میرعباسی، ۱۳۹۵).

۳-۲ اجلاس سران زمین +۵ (نیویورک ۱۹۹۷)

این اجلاس توسط مجمع عمومی ملل متحد در سال ۱۹۹۷ برای پیشرفت اهداف مندرج در اجلاس ریو تشکیل گردید. (آقایی، ۱۳۸۲). متن نهایی این اجلاس تلاش داشت تا بیش از آنکه توسعه پایدار را به عنوان پلی مابین محیط زیست و اولویت های توسعه ای معرفی نماید، بر این امر تاکید کند که توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی و حمایت از محیط زیست سه مفهوم مرتبط با یکدیگرند و ستون های اصلی توسعه پایدار را تشکیل می دهند. (Galizzi, 2005).

در این اجلاس بعد توسعه اجتماعی توسعه پایدار جایگاهی برجسته را پیدا نمود. اجلاس ۱۹۹۷ از حکومت ها، سازمان های بین المللی می خواست تا تعهد خود را نسبت به توسعه پایدار تجدید نمایند. همچنین مکانیسم های ارتباط گروه های جامعه مدنی در گفتگوی با نمایندگان

دولت ها مورد بررسی قرار گرفت. در اعلامیه نهایی اجلاس که تحت عنوان برنامه کار بیشتر برای تحقق دستور کار ۲۱ نام گرفت، الویت ها معطوف به عرصه هایی شد که کار بیشتری باید در آن ها صورت می پذیرفت (Linner, 2013). از جمله این عرصه ها می توان اقتصاد، انتقال فن آوری، الگوی تولید و مصرف، استفاده از انرژی را مثال زد. بطور کلی تمرکز این اجلاس بر ارزیابی پیشرفت های حاصله از زمان کنفرانس ریو بود و نیز توجه دولت ها و سازمان ها به عرصه هایی بود که در آن ها توصیه های دستور کار ۲۱ با دشواری هایی روبرو شده است. (میرعباسی، ۱۳۹۵).

۳-۳ اجلاس سران (نیویورک ۲۰۰۰)

به عنوان بخشی از فرآیند تعریف دوباره مفهوم توسعه، سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۰ سند اهداف توسعه هزاره را به تصویب رساند که مبین مجموعه ای از اهداف زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی به عنوان نقطه عطف رسیدن به اهداف توسعه جهانی بود. این سند مشتمل بر ۸ آرمان، ۲۱ هدف و ۶۰ شاخص است: ارزش ها و اصول (آزادی، همبستگی، بردباری، احترام به طبیعت، مسئولیت مشترک) صلح، امنیت و خلع سلاح، توسعه و ریشه کنی فقر، حفاظت از محیط زیست مشترک، حقوق بشر، دموکراسی و حکمرانی مطلوب، حمایت از آسیب پذیران، تامین نیازهای ویژه آفریقا، و تقویت سازمان ملل، محورهای اصلی این سند را در بر دارد. اهداف این سند ضمن توجه جهانیان به مشکلات مردم فقیر دنیا و کاهش روند نابودی تنوع زیستی، درصدد تقویت حمایت های اجتماعی اولیه برای ترویج سوادآموزی، عدم تبعیض جنسیتی، بهبود بهداشت و مبارزه با بیماری های خطرناک نیز می باشد. (سازمان ملل متحد، ۱۳۸۳) اهداف توسعه هزاره نتیجه کنفرانس ها و اجلاس هایی بود که در دهه ۱۹۹۰ برگزار شدند، لذا اهمیت این اهداف به عنوان نقشه راه توسعه جهان مورد اذعان و مقبولیت دولت ها قرار داشت. اهداف شماره ۶ تا ۱۶ به طور مشخص جنبه های اجتماعی دارد و تقویت حمایت های اجتماعی اولیه برای مقابله با فقر و گرسنگی، ترویج سوادآموزی، عدم تبعیض جنسیتی، بهبود بهداشت اولیه مادران و کودکان و مبارزه با بیماری های خطرناک را مدنظر قرار می دهد. هدف شماره ۷ به موضوع حفاظت از محیط زیست و توسعه پایدار پرداخته است و کاهش روند نابودی تنوع زیستی، دسترسی همگان به آب آشامیدنی سالم و کاهش شمار افراد زاغه نشین حاشیه شهرها را شامل می شود. هدف شماره ۸ بر مشارکت و مساعدت جهانی برای رسیدن به اهداف قبلی تاکید دارد و ابزارهای اجرایی برای حصول اهداف توسعه هزاره و اهداف فرعی مربوط را بر می شمرد. این امر شامل انجام تعهدات کشورهای توسعه یافته در مورد اعطای کمک های رسمی توسعه ای، اعطای تسهیلات تجاری و گمرکی به کشورهای در حال توسعه و همچنین حل و فصل مشکل بدهی های کشورهای مقروض می گردد. (توتونچیان، ۱۳۹۵).

۳-۴ اجلاس سران (ژوهانسبورگ ۲۰۰۲)

اهداف ترسیم شده برای این اجلاس، بررسی و بازبینی کنفرانس ملل متحد در مورد محیط زیست و توسعه و باز طرح تعهد جهانی به توسعه پایدار بود. (Linner, 2013). اجلاس سران ۲۰۰۲ در پایان اسنادی را تحت عنوان اعلامیه و برنامه اجرایی ژوهانسبورگ (ایجاد چارچوبی برای اجرای تعهدات طراحی شده در اجلاس ریو) منتشر نمود. این سند مشتمل بر سی هدف زمان بندی شده است که برخی از آن تکرار اهداف مورد توافق در سند اهداف توسعه هزاره و دیگر اسناد بین المللی می باشد. همچنین در نتیجه این اجلاس یک ساختار نهادین برای عملی کردن دستور کار ۲۱ شکل یافت. (Galizzi, 2005). برنامه اجرایی ژوهانسبورگ یک ساختار چندجانبه بین المللی برای اداره توسعه پایدار ایجاد کرده است که از طریق آن دولت ها در پی ایجاد یک نظام تقویت شده، به شکل سازمان ها و نهادهای بین المللی درآمده اند که هدف آنان رسیدن به توسعه پایدار است. چارچوب این رژیم توسعه پایدار در سه سطح اصلی دسته بندی گردیده است: سطح بین المللی، مشتمل بر مجمع عمومی ملل متحد، شورای اقتصادی و اجتماعی و کمیسیون توسعه پایدار ملل متحد به علاوه دیگر نهادها و سازمان های بین المللی. سطح منطقه ای و زیر منطقه ای، مشتمل بر کمیسیون های منطقه ای و دیگر نهادهای منطقه ای و زیر منطقه ای از جمله بانک های توسعه منطقه ای. سطح ملی، مشتمل بر وزارتخانه های حکومتی متفاوت و مقامات ملی و محلی داخلی. (میرعباسی، ۱۳۹۵، صص ۸۴-۸۳) مجموع دستاوردهای ژوهانسبورگ نه تنها عرصه های زیست محیطی و اقتصادی را در بر می گرفت، بلکه عرصه های اجتماعی مانند بهداشت انسانی را به گونه ای متوازن با دو عرصه دیگر تحت تاثیر قرار داد. به طور خاص نیز ابعاد اجتماعی و حقوق بشری توسعه پایدار مورد شناسایی قرار گرفت و بر آن تاکید شد. این اجلاس این نکته را نیز به رسمیت شناخت که تلاش های بین المللی برای رسیدن به توسعه پایدار از بحث اصول کلی فراتر رفته و تبدیل به پروژه هایی از جمله برنامه ریزی شده است. (United Nations, 2002).

۳-۵ اجلاس ریو+۲۰ (ریو ۲۰۱۲)

کنفرانس ریو+۲۰ که در بیستمین سال برگزاری اجلاس ریو ۱۹۹۲ برگزار گردید گام بعدی در تکامل توسعه پایدار محسوب می شود و سند نهایی آن به نام "آینده ای که ما می خواهیم" در دو بخش قابل تقسیم است: الف. منشور جامع توسعه پایدار در شش فصل و ۲۸۳ بند شامل فصل اول، چشم انداز مشترک جهان و مروری بر خواسته های جوامع مختلف. فصل دوم، تجدید تعهدات کشورها. فصل سوم، اقتصادسبز در قالب توسعه پایدار با هدف فقرزدایی. فصل چهارم، چارچوب ساختاری توسعه پایدار. فصل پنجم، اهداف توسعه پایدار شامل فقرزدایی، امنیت

غذایی و کشاورزی پایدار، آب و رعایت اصول بهداشت، انرژی، گردشگری پایدار، حمل و نقل پایدار، شهرهای پایدار و اسکان بشر، اقیانوس ها و دریاها، بهداشت و جمعیت، کاهش بلایای طبیعی، تغییرات آب و هوا، جنگل ها، تنوع زیستی، مقابله با بیابان زایی، تخریب زمین و خشکسالی، کوهستان ها، معدن کاری، مواد شیمیایی و پسماند، برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان، آموزش، تولید و مصرف پایدار. فصل ششم، در پنج مبحث: تامین منابع مالی، انتقال فن آوری، ظرفیت سازی، تجارت و تثبیت تعهدات. ب. پیشنهاد بررسی دستورکار توسعه پس از سال ۲۰۱۵. (تقوی، ۱۳۹۲). در این سند هدف اصلی اجلاس تاکید بر تعهد به نیل به توسعه پایدار و تضمین آینده زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی برای کره زمین و نسل های حال و آتی عنوان شده است. همچنین این سند دولت ها را تشویق و ترغیب می کند تا با بکارگیری مفاد آن بتوانند ابعاد سه گانه اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی توسعه پایدار را محقق کنند و متذکر می شود دست یابی به این اهداف منوط به اراده دولت ها است. بطوریکه در حقوق داخلی خود، بستر مناسبی جهت تحقق توسعه پایدار را مهیا سازند. علاوه بر این بر نقش کلیدی سازمان ملل متحد در پیشبرد توسعه پایدار تاکید شده است. در این راستا نقش محوری سازمانی بر عهده برنامه توسعه ملل متحد قرار گرفته است. (Bernstein, 2013).

۳-۶ اجلاس سران (نیویورک ۲۰۱۵)

با پایان یافتن بازه زمانی اهداف توسعه هزاره در سال ۲۰۱۵، تدوین برنامه توسعه ای با مشارکت بازیگران دولتی و غیردولتی در اجلاس تاریخی سازمان ملل متحد تصویب گردید. سند مصوب این دستور کار نوین توسعه پایدار با عنوان "تغییر جهان ما" شامل ۱۷ آرمان و ۱۶۹ هدف است که مبین پایان دادن به همه اشکال فقر، مبارزه با نابرابری و مقابله با تغییرات آب و هوایی، رسمیت بخشیدن به حقوق بشر برای همه و تحقق تساوی جنسیتی است. (Babier, 2017). این سند منعکس کننده چهار دهه واقعیات، تجربیات و دیدگاه های کشورهای درحال توسعه و توسعه یافته در خصوص توسعه پایدار است و شامل: محو فقر، محو گرسنگی، تضمین زندگی سالم، تضمین آموزش فراگیر، دستیابی به برابری جنسیتی، مدیریت پایدار آب، تضمین دسترسی به انرژی ارزان، ترویج رشد اقتصادی پایدار، ترویج صنعتی شدن پایدار، کاهش نابرابری در داخل کشورها و میان آن ها، امن و پایدار نمودن شهرها، تضمین الگوهای مصرف و تولید پایدار، مقابله با تغییرات آب و هوا، حفاظت از اقیانوس ها، دریاها و منابع آن، حفاظت از زیست بوم های خاکی، ترویج جوامع صلح آمیز و تسهیل دستیابی به عدالت برای همه، تقویت ابزار لازم برای اجرای توسعه پایدار می گردد. (Leal Filho, 2017) البته ذکر این نکته ضروری است که چهار دهه روند استقرار مفهوم توسعه پایدار در عرصه بین المللی و اهمیت توجه به رفع موانع اجرایی آن، موجباتی را فراهم نمود که آرمان ها و اهداف توسعه پایدار تحول یابند و در شکلی نوین عرضه گردند. از جمله تغییرهای موثر در تحول اهداف توسعه پایدار می توان به این موارد اشاره نمود: تمایل به داشتن سندی پایه در مورد موضوعات توسعه، پذیرش جایگاه برتر مذاکرات بین الدولی در تعیین اهداف توسعه، تعدد موضوعات و چالش ها، تعدد و تنوع دولت های طرف مذاکره، لزوم جهانشمولی اهداف، رویکرد مردم محوری و لزوم کاهش نابرابری ها، توجه به کشورهای فقیرتر، رویکرد عینی گرای و مهلت زمانی برای اهداف، تمایل به محوریت فقرزدایی، نگرانی های فزاینده در حوزه محیط زیست، رویکرد متوازن نسبت به محورهای سه گانه توسعه پایدار، پیوستگی متقابل توسعه کشورها، تاثیر متقابل توسعه با صلح و امنیت، تمایل به افزایش دخالت موضوعات سیاسی داخلی در موضوعات توسعه، اذعان به اهمیت نقش شرایط و مقتضیات خاص هر کشور، لزوم دسترسی به فناوری و منابع مالی و دیگر ابزارهای اجرا، تمایل به تفکیک همکاری های انسان دوستانه از همکاری های توسعه ای، نقش فزاینده کنشگران و بازیگران غیردولتی، لزوم نظارت، پیگیری و بررسی. (توتونچیان، ۱۳۹۵). در بیان تاثیر تغییرهای فوق در تدوین آرمان های هفده گانه، ذکر این نکته نیز حائز اهمیت است که مباحث نهایی در تدوین متن دستور کار توسعه بعد از سال ۲۰۱۵ برای یک بازه زمانی ۱۵ ساله در قالب گروه کاری ذیل مجمع عمومی سازمان ملل ترسیم و به تایید سران و مقامات بیش از ۱۹۰ کشور عضو سازمان ملل متحد رسید.

همچنین در راستای چگونگی اجرای دستورکار نوین توسعه پایدار، روش های اجرایی این سند (آرمان ها و اهداف) در قالب مولفه های روحیه همبستگی جهانی، آشنایی با اهداف توسعه پایدار، مسئولیت دولت ها در قبال توسعه اجتماعی و اقتصادی، راهبردهای مرتبط، نقش منابع مالی عمومی بین المللی، اهمیت حمایت موسسه های مالی و بین المللی، اهمیت نقش مجالس ملی در قانون گذاری و تصویب بودجه، نقش مهم نظام ملل متحد از جمله شورای اقتصادی و اجتماعی و نهادهای وابسته به منظور حضور بلندمدت نظام توسعه ملل متحد در چارچوب دستورکار مصوب گردید. (UNCTAD, 2013). آنچه در این میان مورد بحث قرار گرفت نقش کلیدی ابزارهای تحقق دستور کار نوین توسعه پایدار بود. از این حیث راهبردهای منسجم ملی می باید در مرکز ثقل تلاش ها قرار داشته و مسئولیت اصلی توسعه اقتصادی و اجتماعی با خود کشورها است. سیاست هر کشور در صورتی که با تعهدات بین المللی آن هماهنگ باشد باید مورد احترام قرار گیرد، تلاش های ملی باید توسط محیط بین المللی توانمندکننده در زمینه هایی چون تجارت جهانی، سیستم های مالی و پولی و دسترسی به دانش و فناوری مورد حمایت واقع شود. سیاست های عمومی و بسیج منابع داخلی و استفاده موثر از آن ها، همراه با اصل مالکیت ملی، نقش محوری در دستیابی به اهداف توسعه پایدار را دارند (سازمان ملل متحد، ۱۳۹۴).

۴. نتیجه گیری

اندیشه توسعه پایدار و ضرورت توجه به ابعاد اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی و تبیین آرمان ها و اهداف این مفهوم در اسناد کنفرانس های ملل متحد طی چهاردهه، نشان دهنده گسترش و اهمیت اجرای توسعه پایدار است. در اولین اقدام قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد خواستار تشکیل کنفرانسی در خصوص محیط زیست و توسعه است که زمینه ساز تشکیل کنفرانس ریو در سال ۱۹۹۲ بود. تاکید این کنفرانس بر این بود که چگونه می توان ملاحظات زیست محیطی را با تصمیم سازی اقتصادی جمع نمود، در واقع اسناد کنفرانس ریو هم بر حق حاکمه دولت ها بر بهره برداری از منابع طبیعی شان و هم بر مسئولیت آنان بر آسیب نرساندن به محیط زیست دیگر کشورها تاکید دارد. از موارد مهم این کنفرانس که در اعلامیه و سند ۲۱ آمده تشکیل نهادهای بین المللی مسئول در اجرای توسعه پایدار و بررسی چگونگی اجرای دستورکار در سطوح ملی، منطقه ای و بین المللی است. پیشرفت اهداف مندرج در کنفرانس ریو در اجلاس سران زمین +۵ مورد بررسی قرار گرفت و بر سازوکارهای اجرایی ارتباط گروه های مدنی با دولت ها تاکید گردید. از جمله مباحث مهم در این کنفرانس توجه هرچه بیشتر بر بعد اجتماعی توسعه پایدار بود.

تصویب سند اهداف توسعه هزاره در سال ۲۰۰۰ گام مهم دیگری در تبیین توسعه پایدار است. این سند که مبین مجموعه ای از اهداف زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی است، ابزارهای اجرایی حصول اهداف توسعه پایدار را در انجام تعهدات کشورهای توسعه یافته در مورد اعطای کمک های رسمی، اعطای تسهیلات تجاری و گمرکی به کشورهای در حال توسعه بیان می دارد. باز طرح تعهد جهانی به توسعه پایدار را می توان در اجلاس ژوهانسبورگ مشاهده نمود. ایجاد یک ساختار نهادین به منظور عملی ساختن برنامه های توسعه پایدار و نیز تدوین برنامه اجرایی برای اداره توسعه پایدار که از طریق آن دولت ها همانند سازمان ها و نهادهای بین المللی عمل نمایند، از جمله مباحث مهم سند این کنفرانس است.

سند اجلاس ریو +۲۰ متضمن منشور جامع توسعه پایدار است. مباحث این سند در دو بعد عمده قابل تامل است: الف- بررسی خواسته های جوامع مختلف، اقتصاد سبز، تامین منابع مالی و تثبیت تعهدات. ب- تاکید بر این امر که دست یابی به اهداف توسعه پایدار منوط به اراده دولت ها است بطوریکه در حقوق داخلی خود بستر مناسبی جهت تحقق توسعه پایدار را مهیا نمایند. اجلاس سران در سال ۲۰۱۵ که دستور کار نوین توسعه پایدار را در قالب ۱۷ آرمان و ۱۶۹ هدف ترسیم نمود منعکس کننده تجربیات و دیدگاه های کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته در باره توسعه پایدار است. در این سند تحول در آرمان ها و اهداف توسعه پایدار نمایان است بگونه ای که متغیرهای موثر از جمله پذیرش جایگاه مذاکرات بین الدولی در تعیین اهداف، لزوم جهانشمولی اهداف و رویکرد متوازن به ابعاد سه گانه توسعه پایدار در تدوین سند لحاظ شده است. در این سند روش های اجرایی آرمان ها و اهداف و راهبردهای تحقق توسعه پایدار در قالب مسئولیت ملی دولت ها که با تعهدات بین المللی آنان هماهنگ باشد به واسطه محیط بین المللی توانمندکننده در زمینه هایی همچون تجارت جهانی، سیستم های مالی و پولی و دسترسی به دانش و فن آوری مورد حمایت قرار گرفته است.

۶. منابع

۱. تاموشات، کریستیان (۱۳۹۱) حقوق بشر. ترجمه حسین شریفی طرازکوهی، تهران، نشر میزان.
۲. توئوتیچیان، علی‌رضا (۱۳۹۵) از اهداف توسعه هزاره تا اهداف توسعه پایدار. تهران، انتشارات وزارت امور خارجه.
۳. زاهدی، شمس السادات (۱۳۹۳) توسعه پایدار. تهران، انتشارات سمت.
۴. زایدل هوهن فلدن، آیگناتس (۱۳۹۵) حقوق بین الملل اقتصادی. ترجمه سیدقاسم زمانی، تهران، انتشارات شهر تهران.
۵. سازمان ملل متحد (۱۳۸۳) اعلامیه هزاره، تهران. دفتر هماهنگ کننده فعالیت های نظام ملل متحد در ایران.
۶. سازمان ملل متحد (۱۳۹۴) دگرگون ساختن جهان ما: دستور کار توسعه پایدار، تهران، کمیسیون ملی یونسکو.
۷. شریفی طرازکوهی، حسین (۱۳۹۲) زمینه ها، ابعاد و آثار حقوق شهروندی. تهران، نشر میزان.
۸. کاسسه، آنتونیو (۱۳۹۱) حقوق بین الملل. ترجمه حسین شریفی طرازکوهی، تهران، انتشارات میزان.
۹. گلزار، شقایق (۱۳۹۶) جایگاه توسعه پایدار در حقوق بین الملل سرمایه گذاری. تهران، انتشارات مجد.
۱۰. میرعباسی، سیدباقر (۱۳۹۵) جایگاه اصل توسعه پایدار در تحقق حق های بشری از منظر حقوق بین الملل. تهران، انتشارات جنگل.
۱۱. آقایی، سید داود (۱۳۸۲) راهبردهای توسعه پایدار در سازمان ملل متحد، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۵۹.
۱۲. امین منصور، جواد (۱۳۹۱) از "ریو" تا "ریو+۲۰" بررسی مذاکرات و نتایج کنفرانس توسعه پایدار ملل متحد، فصلنامه سیاست خارجی، سال ۲۶، شماره ۲.
۱۳. سلامی، رضا (۱۳۷۶) بررسی اجمالی توسعه پایدار، مجله رهیافت، شماره ۱۷.
۱۴. سلیمی ترکمانی، حجت (۱۳۹۱) حقوق بین الملل توسعه پایدار، مجله حقوق اقتصادی، سال ۱۹، شماره ۲.
۱۵. شهبازی، آرامش (۱۳۸۹) توسعه پایدار یا پایداری توسعه در حقوق بین الملل، مجله حقوقی بین المللی، سال ۲۷، شماره ۲.
۱۶. تقوی، لعبت (۱۳۹۲) عدالت و حاکمیت راهبردهای اساسی نیل به پایداری محیط زیست (نگاه حقوقی ریو+۲۰ به توسعه پایدار)، فصلنامه انسان و محیط زیست، شماره ۲۷.
۱۷. نجفی، غلامعلی و شمس السادات زاهدی (۱۳۸۵). بسط مفهومی توسعه پایدار، مجله مدرس علوم انسانی، شماره ۴.
18. Achieving sustainable development goals. (2018). Newyork: united nations publication.
19. Earth summit, agenda 21, the United Nations programme of action from Rio. (1994). Newyork: the united nations department of public information.
20. Elliott, J. (2013). An Introduction to Sustainable Development. London: Routledge.
21. Leader, S. (2011). Global Project Finance, Human Rights and Sustainable Development. London: Cambridge University Press.
22. Leal filho, W. (2017). hndbook of theory and practice of sustainable development. Switzerland: springer international.
23. Rabie, M. (2016). A Theory of Sustainable Sociocultural and Economic Development. New York: Palgrave Macmillan.
24. Report of the world summit on sustainable development. (2002). Johannesburg: united nations publication.
25. Babier, E. (2017). the sustainable development goals and the system approach to sustainability. economic, 1-23.
26. Klarin, T. (2018). the concept of sustainable development: from its beginning to contemporary issues, zagreb international review of economics & business. pp.67-94.
27. Linner, B-O. (2013). the United Nations conference on sustainable development: forty years in the making. environment and planning, pp971-987.